

De cereals a fruits del bosc

Canvis en els cultius i els seus impactes en agroecosistemes de muntanya de la península Ibèrica.

TEXT I IMATGES: **Laura Calvet-Mir, Petra Benyei i Laura Aceituno-Mata**

Davant l'homogeneïtzació creixent dels cultius, mantenir la diversitat agrícola és clau per a la resiliència ambiental i econòmica. Aquest estudi analitza els canvis en els cultius de zones de muntanya remotes de la península Ibèrica, on encara es conserva una notable diversitat. Els resultats de 75 entrevistes mostren una transició dels cereals i llegums cap a fruits del bosc i hortalisses de fruit. Els motius són diversos: nous hàbits alimentaris, preferències culturals, canvis en els mitjans de vida, accés al mercat i alteracions climàtiques. Entendre aquests factors és essencial per a promoure sistemes agrícoles més diversos i sostenibles.

Els sistemes agrícoles actuals, amb les seves vulnerabilitats i fortaleeses, són fruit de mil·lennis de gestió per part de la pagesia. Les decisions sobre quins cultius plantar són una constant, modelada per múltiples factors ecològics, socials i culturals. Un aspecte fonamental és l'inventari de cultius: la combinació de diferents espècies i varietats que es conreen en un territori determinat. Aquesta diversitat és essencial, ja que afavoreix la resiliència dels sistemes agrícoles davant de canvis ambientals i econòmics, i contribueix a la conservació de la biodiversitat agrícola.

Tot i que l'homogeneïtzació dels cultius és una tendència global, algunes zones remotes de muntanya d'Europa encara conserven una elevada diversitat agrícola, fruit de pràctiques tradicionals i coneixements ancestrals.

Amb la finalitat, doncs, d'analitzar els canvis que han tingut lloc en els cultius de zones de muntanya remotes de la península Ibèrica en els últims temps, es duu a terme l'estudi que ens ocupa, el qual se centra en quatre agroecosistemes de muntanya de la península Ibèrica: Cabrales (Astúries), Valle de Trevéz (Andalusia), Vall de Cardós i Muntanyes de Prades (Catalunya). Aquestes zones es caracteritzen pel seu relatiu aïllament, que ha ajudat a preservar el coneixement tradicional i la relació històrica de la pagesia amb el seu entorn, i per això són un lloc ideal per analitzar els canvis en la relació de cultius i els factors que els impulsen.

Per a recollir les dades, es van realitzar 75 entrevistes semiestructurades entre 2020 i 2021 a pagesia local amb una trajectòria agrícola de més de 25 anys i majors de 60 anys d'edat, evitant incloure persones no locals. Aquest perfil assegura una visió profunda i històrica dels canvis que s'han produït en l'agroecosistema. L'entrevista constava de dues parts: primer, un exercici de llistat lliure en què es demanava als entrevistats que enumeressin els cultius conreats als anys 50 i actualment, sense suggeriments que poguessin esbiaixar les respostes. Aquesta metodologia permet conèixer quins cultius eren més rellevants culturalment i econòmicament, a través de la freqüència i ordre en què s'esmenten a l'hora de parlar-ne. La segona part constava d'unes preguntes per a ampliar i contextualitzar aquesta informació i per investigar els factors que han induït aquests canvis, centrada especialment en cultius hortícoles, però també en altres sistemes de cultiu locals rellevants, com per exemple, camps de fruiters. Els resultats apunten clarament a una transformació de l'inventari de cultius en les zones estudiades: s'observa una disminució de cultius bàsics i tradicionals com el blat (*Triticum* spp.), el blat de moro (*Zea mays*) i la patata (*Solanum tubero-*

sum), que abans eren centrals en l'agricultura local i la cultura alimentària. En paral·lel, augmenta la presència i importància de cultius hortícoles i fruits del bosc, especialment maduixes (*Fragaria* sp.), gerds (*Rubus idaeus*), tomàquets (*Solanum lycopersicum*) i altres verdures fructíferes, com el pebrot (*Capsicum annuum*) i el carbassó (*Cucurbita pepo*). També s'ha detectat la incorporació de cultius propis de climes més càlids, com el meló (*Cucumis melo*) i alguns cítrics, que fins fa poc no es cultivaven en aquestes altituds, com a resposta a les noves condicions climàtiques.

Aquest canvi en la composició dels cultius no és casual, sinó que respon a múltiples factors interconnectats. En primer lloc, canvis culturals i socials importants han modificat la relació de la pagesia amb la terra i els aliments. Els hàbits alimentaris han evolucionat i moltes receptes tradicionals, que donaven valor a cultius antics, han caigut en desús. La migració de la joventut a les ciutats ha deixat enrere pràctiques agrícoles que requerien molta dedicació manual, contribuint a l'abandonament d'alguns cultius tradicionals. Aquest procés també està relacionat amb la reducció de la percepció del valor cultural i econòmic de certs cultius.

Maduixes a Cabrales. Fotografia: Petra Benyei

Blat de moro i "chichos (mongetes)" a Cabrales. Fotografia: Petra Benyei

Tomàquet a Cabrales. Fotografia: Petra Benyei

Responsabilitat i precaució amb les plantes

Bancal a Alpujarra. Fotografia: Laura Levy

Tros a Vilaplana. Fotografia: Petra Benyei

Hort a Cardós. Fotografia: Joana Blanch

A més, el mercat exerceix una forta influència en aquestes decisions. La facilitat i el menor cost de compra de productes a les botigues han reduït la necessitat d'autoconsum i d'autosuficiència alimentària, sovint en detriment de cultius locals, que resulten menys competitius en termes econòmics. Això ha portat a una major dependència de productes comercials i a la pèrdua de cert grau d'autonomia alimentària.

Un tercer factor determinant és el canvi climàtic, que està modificant la idoneïtat de cultius a aquestes zones de muntanya. L'augment general de la temperatura i la variabilitat de les precipitacions han fet que alguns cultius tradicionals siguin més difícils de mantenir, mentre que altres, abans impensables, ara poden créixer amb èxit. Així, cultius com el meló o

els cítrics apareixen en zones on fins fa poc el fred i la neu els impediaven prosperar. Aquesta nova realitat climàtica obliga la pagesia a adaptar-se contínuament, modificant la composició dels cultius per apropar les noves oportunitats i superar les dificultats.

Tot i que, a primera vista, la introducció de nous cultius i l'aparent augment de diversitat podrien semblar un avenç positiu, cal una mirada crítica. Molts dels cultius nous o ampliat requereixen més recursos hídrics i aportacions externes com fertilitzants o fitosanitaris, la qual cosa augmenta la dependència de recursos externs i pot fer els sistemes més vulnerables a crisis externes. Per exemple, la desaparició de cultius de farratge autòcton i la dependència creixent d'aliment animal comprat incrementen la fragilitat dels sistemes agrícoles locals.

Aquesta evolució suposa no només una diversificació, sinó també una reorientació completa dels sistemes agrícoles, amb implicacions importants per a la seva sostenibilitat a llarg termini.

Una de les troballes més rellevants d'aquest estudi és el pes dels factors socioculturals en les decisions agrícoles. Mentre que la majoria d'estudis se centren en els mercats o les polítiques públiques,

Els canvis en els cultius no són només una qüestió de clima o mercat, sinó també de memòria, cultura i formes de vida que es transformen

aquí es posa de manifest que els gustos alimentaris, les tradicions culinàries i la transmissió del coneixement intergeneracional continuen tenint un paper central. En alguns casos, el valor cultural ha permès mantenir certs cultius malgrat les dificul-

"Güertu" a Cabrales. Fotografia: Petra Benyei

Responsabilitat i precaució amb les plantes

tats, com és el cas del cultiu de pomeres (*Malus domestica*) per a la producció artesanal de sidra a Cabrales. Però en d'altres, la càrrega de treball i la manca de rendibilitat econòmica han portat a l'abandonament de cultius històricament importants.

Aquestes dinàmiques compliquen l'enfocament que cal adoptar per a fomentar la conservació i la diversificació agrícoles. Les polítiques agràries han de tenir en compte aquesta realitat multifactorial, integrant no només aspectes econòmics i ambientals, sinó també la dimensió sociocultural i local. Les mesures de la Política Agrària Comuna (PAC) de la Unió Europea, que inclouen suports a la diversificació, són un pas important, però caldrà assegurar que siguin adaptades a la realitat específica de cada comunitat agrícola per ser efectives.

En definitiva, aquesta recerca mostra com la pagesia de muntanya està fent front als grans canvis globals mitjançant decisions locals que tenen un gran impacte en la composició i diversitat dels cultius. Aquestes decisions ofereixen lliçons importants sobre com construir sistemes agrícoles més resilient, diversificats i connectats amb el seu entorn. Entendre les causes i conseqüències d'aquests canvis és essencial per tal de no deixar enrere les persones que cultiven els aliments a les altituds més elevades, preservant així un patrimoni agroecològic valuós per a les futures generacions.

Per a més informació, podeu consultar l'article científic complet (en anglès i en accés obert) [aquí](#).

Laura Calvet-Mir. Investigadora sènior a l'Institut Metròpoli, situat a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). La seva recerca se centra en l'estudi dels agroecosistemes des de les perspectives de l'etnoecologia, l'agroecologia i l'ecologia política. Coordina el postgrau en dinamització local agroecològica de la UAB.

Petra Benyei. Investigadora postdoctoral Ramón y Cajal al departament de Sistemes Agroalimentaris i Desenvolupament Territorial de l'Institut d'Economia, Geografia i Demografia (Consell Superior d'Investigacions Científiques, CSIC). Els seus principals interessos de recerca són la ciència ciutadana i l'agroecologia.

Laura Aceituno-Mata. Científica titular al Real Jardín Botánico de Madrid (CSIC). Com a etnobotànica, la seva recerca es focalitza en les plantes silvestres comestibles, la diversitat biocultural i el coneixement ecològic tradicional, que explora mitjançant metodologies de ciència ciutadana i dins el marc de l'agroecologia.